

(стан) об'єкта контролю. Проміжний контроль може доповнити ці дані новими. Кінцевий контроль припускає наявність усіх необхідних даних для їх оцінки як фактичного результату, встановленого контролем.

За *обсягом охоплення об'єкта дослідженням* контроль може бути *загальним* або *частковим*. При здійсненні загального контролю він спрямований на дослідження усіх елементів об'єкта контролю, наявність чи відсутність котрих, а також певних їх ознак, впливає на результат (позитивний, негативний) їх оцінки, тобто при загальному контролі його об'єкт досліджується як певна цілісна система. Частковий контроль спрямований на дослідження лише окремих елементів об'єкта контролю для їх перевірки як відповідних чи не відповідних тим чи іншим оціночним критеріям контрольної діяльності, інакше кажучи при цьому контролі досліджуються тільки певні підсистеми об'єкта.

На нашу думку, саме про загальний і частковий контроль іде мова, коли за *методом* проведення розрізняють такі його види як *суцільний і вибірковий* [9, с.420]. Загальна характеристика останніх фактично співпадає з характеристикою видів контролю за обсягом дослідження об'єкта («загальний», «частковий»), а інша їх *назва* («суцільний», «вибірковий») зумовлена тим, що зазначений критерій («метод») увагу зосереджує вже не на об'єкті, а на характері діяльності суб'єкта контролю.

Список літератури: 1. Алексеев С.С. Право: азбука–теория–философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999. 2. Як поєднати Інтернет з державною безпекою // Урядовий кур'єр. 2001. №15. 3. Словник іншомовних слів. К., 1974. 4. Ревич Ю. Грандиозные возможности «Всемирной паутины» порождают сложные юридические проблемы // Известия. 2000. 5 сентября. 5. Из жизни спецслужб // Комсомольская правда в Украине. 2001. 17 января. 6. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Х., 2000. 7. Большой юридический словарь. М., 1998. 8. Кулаков В. Удосконалити роботу зонального прокурора по нагляду за додержанням законів ...// Право України. 1998. №2. 9. Підприємницьке право України: Підручник / За заг. ред. доц. Р.Б.Шишки. Х., 2000.

Надійшла до редколегії 20.11.01

Д.П. Альошин, І.П. Альошина

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СПІВУЧАСТЬ У МАЙНОВИХ ДЕЛІКТАХ У ЛИТОВЬСЬКОМУ СТАТУТІ

Литовський Статут є видатним пам'ятником кримінального права, що діяв на території сучасної України. Цей нормативно-правовий акт являє собою значний крок уперед щодо законодавчої регламентації інституту співучасті в цілому та кримінальної відповідальності співучасників у злочинах проти власності, зокрема. Нам відомі три редакції Литовського Статуту – 1529, 1566 і 1588 рр. Приватна власність, особливо власність шляхтичів, визнавалася однією з непорушних цінностей у Литовсько-Руській державі, і тому її охороні надавалося величезне значення в Литовському Статуті, звідси – докладне регулювання кримінальної відповідальності за майнові посягання, у тому числі і вчинені в співучасті. У цілому, Литовському Ста-

туту були відомі наступні майнові делікти: 1) наход або наїзд; 2) розбій; 3) грабіж; 4) крадіжка; 5) незаконне користування і пошкодження чужого майна; 6) посягання на нерухомість. Слід зазначити, що два перших злочини до майнових нами було віднесено умовно, тому що за Статутом ці склади містилися в розділі «Про насильство та вбивства» (VII розділ I ред., XI розд. II і III ред.), тобто фактично вважалися посяганнями на особу, хоча, в усіх випадках, супроводжувалися і заподіянням майнової шкоди.

Цікаво, що в Литовському Статуті постанови про співучасть ми знаходимо, як правило, у тих нормах, що передбачають відповідальність за найбільш тяжкі посягання на власність. Так, наприклад, якщо такі злочини як крадіжка, пошкодження чужого майна в Статуті не пов'язані з груповим засобом посягання на власність і тут законодавець лише мимохідь згадує про відповідальність за причетність до цих злочинів, то відповідальність за співучасть у наході (наїзді) та розбої регламентована доволі докладно. На наш погляд, це пояснюється насамперед поширеністю на практиці вчинення таких злочинів саме спільними зусиллями декількох осіб, а по-друге, необхідністю диференціації відповідальності співучасників у скоєні найбільш тяжких злочинів. Так, якщо крадіжка вважалася менш тяжким майновим злочином, законодавець відповідно не визнав за необхідне провести диференціацію відповідальності різних співучасників. Тут будь-яка особа, яка сприяє виконавцеві розкрадання, дорівнюється до «головного винуватця» і несе з ним рівну відповідальність. Напроти, наход (наїзд) або розбій, які особливо супроводжувалися пораненням або вбивством шляхтича, передбачали безальтернативне покарання у вигляді смертної кари. І тому тут законодавець часто проводив диференціацію відповідальності в залежності від характеру та ступеня участі особи в злочині.

Литовський Статут є, мабуть, першим історичним джерелом кримінального права, у якому, хоча і без чіткої та послідовної систематизації, ми знаходимо різноманітні форми співучасті та види співучасників. Так, тут виділяються співвиконавство та співучасть із розподілом ролей, а також виконавець, підбурювач, пособник і організатор – «головний винуватець». Дану класифікацію неважко провести, виходячи з аналізу таких складів злочинів, як наход (наїзд) і розбій.

Слід зазначити, що такий злочин як наход (наїзд), котрий був вперше згаданий у Псковській судній грамоті, являв собою досить поширене явище в Литовсько-Руської державі. Як відзначає І.Малиновський, наход або наїзд на шляхетський будинок, дворище, монастир і т.п. скоювався озброєним (іноді досить чисельним) натовпом, супроводжувався пограбуванням майна, нанесенням побоїв, поранень, вбивствами, згвалтуванням жінок. За своїм характером, категорично підкреслює автор, цей злочин не міг бути вчинений силами однієї людини [1, с.131]. Отже, за своєю суттю наход (наїзд) являв собою групове посягання на особу та власність, вчинене у формі насильницького нападу на місце, призначене для зборів або житла людей. Цікаво, що терміни «наход» і «наїзд» суть різні поняття, що позначають фактично неоднакові злочини, які відрізняються між собою за ознаками об'єктивної сторони – способом нападу. Дійсно, якщо під находом розумів-

ся напад піший, то під наїздом – кінний. Водночас, укладачі Статуту не визнали вказану обставину настільки ваговою, щоб відмежувати дані склади один від одного та закріпити відповідальність за ці злочини в самостійних статтях.

Окремі спеціалісти в галузі історії права тлумачать термін «наход» як розбій, вчинений зграєю [2, с.149]. Проте, незважаючи на схожість вказаного злочину із сучасним визначенням розбою, казати про тотожність даних складів було б невірною. Справа в тому, що в період середньовіччя наход (наїзд) розглядався як самостійний злочин, який відзначався особливими, тільки йому властивими ознаками. Про це, зокрема, свідчить окрема регламентація кримінальної відповідальності за наход (наїзд) і розбій у Литовському Статуті. Дійсно, аналіз складів цих злочинів дозволяє знайти суттєві відмінності в їх об'єктивній та суб'єктивній сторонах. Так, при наході насильницький напад здійснюється, за I ред. Статуту, на «будинок шляхетський»; за III ред., на дворище, в якому живе шляхтич, тобто на будинок, подвір'я, гумно, сараї та інші господарчі будівлі. Крім того, за II і III ред. до цього виду находу віднесений також напад на мандрівника, який зупинився на постійному подвір'ї. Як відзначає І.Малиновський, саме останній випадок подає чітку різницю між находом та розбоем: напад на мандрівника в дорозі – розбій; на постійному подвір'ї – наход [1, с.132]. Таким чином, з об'єктивної сторони суттєве значення тут мають місце та обстановка нападу, набуваючи значення конститутивних ознак, які дозволяють відмежувати суміжні склади злочинів – наход (наїзд) від розбою. Крім того, на наш погляд, ще однією об'єктивною ознакою, яка дозволяє відмежувати ці склади, виступає форма злочинної діяльності. Так, якщо співучасть у розбої, хоча і є поширеним явищем, але усе ж являє собою факкультативну ознаку, то самий термін «наход» («наїзд») має на увазі об'єднання зусиль декількох осіб для вчинення посягання на особу та власність, тобто співучасть тут вже є обов'язковою ознакою складу злочину.

За суб'єктивною стороною вказані склади відрізняються між собою метою насильницького посягання. Незважаючи на те, що і розбій, і наход скоюються у формі насильницького нападу; і розбій, і наход супроводжуються посяганнями на особу та заподіянням майнової шкоди; але розбій – це напад на «дорозі» із корисливою метою, наход – напад на дворище «бажаючи його (хазяїна дворища) вбити». Як відзначає І.Малиновський, вираз «бажаючи його вбити» вказує на певну думку законодавця, на те, що головне значення находу на будинок шляхетський полягає в посяганні на особу. Про це свідчить і той факт, що наход поміщений у главі злочинів проти особи, подальша корислива мета має другорядне значення; набагато важливіші безпосередні наслідки находу для особистості потерпілого – смерть або поранення від руки «насилника» [1, с.131–132, 135–136].

Як вже відзначалося, Литовському Статуту відомі різноманітні форми співучасті та види співучасників, у залежності від яких здійснюється диференціація відповідальності осіб, котрі брали участь у злочині проти власності. Так, виходячи з аналізу Статуту, ми маємо за можливе зробити висновки, що усі співвиконавці вказаних злочинів несли рівну відповідаль-

ність. Про це свідчить ст.39 глави XI Литовського Статуту III редакції, відповідно до якої за вбивство шляхтича при наході або розбої «людьми простого стану» усі піддаються смертній карі. Цікаво, що водночас інші склади, що не відносяться до посягань на власність, іноді передбачають нерівну відповідальність співвиконавців. Так, за вбивство шляхтича в бійці смертній карі піддається 1 шляхтич – співвиконавець та 3 нешляхтича (7 – за II редакцією); інші співвиконавці сплачують штраф («головщину») та підлягають тюремному ув'язненню строком на 1 рік і 7 тижнів. Разом з тим Литовський Статут не вказує, яким чином із усіх співвиконавців обирався 1 шляхтич або 3 (7) нешляхтичів, до яких застосовувалась смертна кара. У всякому разі, піддаючи деяких співвиконавців більш суворому покаранню, законодавець не керувався ступенем їхньої винності.

Литовський Статут – це, мабуть, перший нормативно-правовий акт, у якому на законодавчому рівні закріплена така форма співучасті, як співучасть із розподілом ролей. Тут, хоча і без послідовної систематизації, уже виділяються виконавець, пособник, підбурювач, а також головний діяч – організатор злочину.

Головні винуватці (організатори) у Литовському Статуті особливої назви не мають і називаються в кожному конкретному випадку по-різному. Стосовно до насильницьких посягань на власність законодавець найбільш часто використовує термін «гвалтівник». Виходячи з аналізу кримінально-правових норм очевидно, що саме «гвалтівнику» належить злочинний задум, укладення плану. Як правило, «гвалтівник» бере участь у вчиненні нападу поряд з іншими співучасниками, і таким чином поєднує ролі організатора та співвиконавця. Разом з тим, окремі норми свідчать про можливість обмеження головним винуватцем організаторськими діями без особистої участі в злочині: «якби хто-небудь на будь-чий маєток, село своїх людей наслав» [3, с.181].

Крім головних діячів та виконавців у злочині проти власності можуть брати участь інші особи – пособники, які надають те чи інше сприяння головному винуватцеві. Пособники називаються в Литовському Статуті «помічниками». Водночас, під терміном «помічники» досить часто розуміються і співвиконавці злочину, роль яких не обмежується простою присутністю при наході, грабежу або розбою, але які беруть активну участь у вилученні майна або застосуванні насильства до власника. Іноді і головний винуватець і його «помічники» приймають рівну участь у безпосередньому вчиненні злочину. Проте аналіз кримінально-правових норм Статуту свідчить, що при наході та розбої «гвалтівник» завжди піддавався більш суворому покаранню, ніж його «помічники». Таким чином, тут законодавець при диференціації відповідальності керується характером та ступенем участі особи у вчиненні злочину: головному винуватцеві (організаторові) належить злочинний намір, він діє для досягнення своїх цілей; «помічники» – сприяють головному винуватцям [1, с.45], відповідно, і більш суворе покарання, якому піддавалися головні діячі. Водночас, не можна заперечувати, що Литовському Статуту було відомо пособництво у вузькому смислі цього слова. Так, «помічниками» називаються в Литовському Статуті і ті особи, діяльність яких обмежується порадами або діями, що передують злочину

та полегшують його вчинення («порадою допомоги до такого злого вчинку оному давав», «навмисне направляючи кого на злий вчинок... допоміг кіньми, зброєю, людьми або грошима») [1, с.45–46]. Таким чином, Литовському Статуту відомо фізичне й інтелектуальне пособництво.

Аналіз кримінально-правових норм, які регулюють відповідальність за співучасть у злочинах проти власності, дозволяє зробити висновок, що Литовському Статуту був відомий і такий вид співучасті, як підбурення до злочину. Дійсно, окремі статті Статуту називають не тільки фізичних, але й інтелектуальних винуватців, які здійснюють свій злочинний намір фізичними силами іншої особи («за наставлянням, дозволом, розпорядженням, порадою... вчинив»; «за своїм наміром через іншу людину напад учинив»). Таким чином, відмітною рисою Литовського Статуту є те, що цьому пам'ятнику кримінального права не тільки відомий такий вид співучасті, як підбурення до злочину, але тут також перелічені найбільш характерні способи підбурювання до злочинів, зокрема, наказ, наставляння, порада, дозвіл та інші дії, спрямовані на збудження рішучості у фізичного винуватця вчинити розкрадання.

Що стосується відповідальності підбурювача до злочину за Литовським Статутом, то тут можна виділити наступні моменти:

1. У випадку вчинення майнових злочинів, які пов'язані із посяганням на життя та здоров'я особи (наход, наїзд, розбій), і виконавець, і підбурювач підлягають рівному покаранню – «самий той, хто направив, як і той, хто вчинив, покараний повинен бути» (ст.17 глави XI Литовського Статуту III редакції). На думку І.Малиновського, зазначена обставина пояснюється тим, що законодавець цілком ясно усвідомлює суспільно небезпечний характер таких злочинів і оцінює їх з точки зору суб'єктивної винності; з цієї точки зору винними є як виконавець злочину, так і підбурювач [1, с.46]. Таким чином, здається, що Статут пов'язує суспільну небезпеку таких діянь насамперед із суб'єктивним моментом – наміром особи вчинити злочин, і в цьому плані підбурювач, котрому і належить задум вчинити майнове посягання, звісно ж повинен бути прирівняний до фізичних винуватців і підлягати рівній з ними відповідальності, хоча пособникам вказаних злочинів, як ми вже відзначали, призначалося більш м'яке покарання.

2. При вчиненні менш тяжких майнових посягань підбурювачу признається більш м'яке покарання, що обмежується, як правило, обов'язком останнього відшкодувати заподіяний збиток. Проте Статуту відомі і такі злочини проти чужої власності, підбурювачі до яких взагалі могли не притягатися до кримінальної відповідальності. Так, до відповідальності не притягався пан, який «послав стрільців у чужу пущу... якби стрільця піймано над звіром, вбитим у пущі». У такому випадку уся відповідальність падає на слугу – «стрільця», який виконав волю пана. Але тут не варто забувати і про класовий характер Литовського Статуту, що досить часто більш лояльно ставився до стану шляхтичів.

У Литовському Статуті ми знаходимо і норми, що регулюють деякі спеціальні питання відповідальності за співучасть у злочині. Так, на підбу-

рювача до розкрадання падає уся відповідальність, коли виконавцем злочину був «божевільний» (ст.35 глава XI Статуту III редакції).

Досить докладно у Литовському Статуті регламентовані питання відповідальності за причетність до злочинів проти власності. Так, Статут, на відміну від джерел кримінального права, що діяли раніше, досить чітко визначає наступні види причетності: потурання; недонесення про злочин, що готується; приховування злочинців; користування майном, здобутим злочинним шляхом. В принципі, така класифікація із невеличкими змінами збереглася і в даний час. Як правило, відповідальність за причетність до злочину розглядалася в рамках основного складу, і в багатьох випадках причетність до таких злочинів ототожнювалася з окремими видами співучасті, зокрема, із пособництвом, складаючи з останнім, очевидно, одну форму співучасті. Водночас, деякі випадки причетності створювали в Литовському Статуті самостійні злочини.

Значною заслугою Литовського Статуту, у порівнянні з джерелами кримінального права, які діяли раніше, є законодавче закріплення принципу суб'єктивного ставлення в провину при визначенні кримінальної відповідальності за причетність до злочинів. Так, із суб'єктивної сторони для наявності причетності необхідна тільки умисна форма вини. Приховувач підлягає покаранню «якби завідомо та знаючи ховав»; сім'я злочинця була зобов'язана винагородити потерпілого тільки за користування завідомо викраденими речами («ті речі крадені, відаючи, що вони крадені, використовували»).

Отже, аналіз кримінально-правових постанов Литовського Статуту дозволяє зробити висновок про відсутність у даному джерелі права чіткої системи у вченні про співучасть у цілому та у визначенні відповідальності за співучасть у розкраданнях, зокрема. Окремі норми Статуту сформульовані досить суперечливо. Так, якщо в одних статтях Статут цілком ясно відрізняє види співучасників, то в інших – змішує ці види. Зокрема, підбурювання змішується з приховуванням, приховування з пособництвом, останнє в свою чергу з підбурюванням. Під терміном «головний винуваець», що вживається у нормах цього джерела, можна знайти як ознаки виконавця, так і організатора в сучасному їхнім розумінні. Така ж невизначеність помічається й у деяких питаннях про караність співучасті.

Разом з тим, усі ці особливості не зменшують значення цього пам'ятника кримінального права. Безсумнівно, що положення Литовського Статуту являють собою значний крок вперед у розвитку кримінально-правового інституту співучасті в злочині і кримінального законодавства про відповідальність за співучасть у розкраданнях зокрема.

Список літератури: 1. Малиновский И. Учение о преступлении по Литовскому Статуту. К., 1894. 2. История государства и права СССР, Ч. I, 1950. 3. Статут Великого княжества Литовского 1529 г. (текст, перевод и словарь-комментарий). Минск, 1960.

Надійшла до редколегії 07.10.01